

Bibliografia

- ALTAIÓ, Vicenç / SALA-VALLDAURA, Josep Maria (ed.) (2018): *Mig segle de poesia catalana. Del Maig del 68 al 2018*. Barcelona: Proa.
- COOTE, Stephen (ed.) (1983): *The Penguin Book of Homosexual Verse*. London: Penguin.
- SALA-VALLDAURA, Josep Maria (ed.) (1977): *Antologia de la poesia eròtica catalana del segle xx*. Barcelona: Proa.
- SANT-CELONI I VERGER, Encarna (ed.) (2008): *Eròtiques i despentinades. Un recorregut de cent anys per la poesia catalana amb veu de dona*. Tarragona: Arola.
- VILASECA, David (1998): «La literatura de dones i el cànon», dins PONT, Jaume / SALA-VALLDAURA, Josep Maria (ed.): *Cànon literari: ordre i subversió*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 265-274.
- VILLENA, Luis Antonio de (ed.) (2002): *Amores iguales. Antología de la poesía gay y lesbica*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- WILHELM, James J. (ed.) (1995): *Gay and Lesbian Poetry. An Anthology from Sappho to Michelangelo*. New York: Garland.

POZUELO YVANCOS, José María *et al.* (2019): *Pensamiento y crítica literaria en el siglo xx (castellano, catalán, euskera, gallego)*. Madrid: Cátedra, 770 p.

El volum recull quatre monografies sistemàtiques que, malgrat que assoleixen l'objectiu proposat —situar el pensament literari com a concreció del pensament cultural, les idees estètiques del qual són palesades en forma de crítica literària, i actualitzar l'estat de la qüestió metodològica i teòrica—, mostren diversitat de plantejaments i d'apreciació crítica. És per aquesta raó que oriento el comentari vers l'organització de cada capítol.

L'aportació més rellevant de les recerques és, tanmateix, l'orientació historiogràfica de l'enfocament general. És encara palès el dèficit de balanços de conjunt previs a l'elaboració de monografies de recerca. La historiografia és, tot just, el mode més adient per a especificar els condicionaments de context que acaben per establir un punt de vista determinat de la matèria objecte d'estudi. Amb aquesta finalitat els quatre capítols aporten informació organitzada en centres d'interès que modelen distints tipus de metodologies d'enfocament.

Existeixen quatre objectius generals de partença derivats de la lectura de les quatre aportacions: 1) definir l'estatus de la categoria «pensament literari» i, en aquest sentit, 2) contextualitzar-ne el sentit en el marc de disciplines afins: història del pensament i de la cultura. No en va, l'empremta intel·lectual de la historiografia —la història de la història— rau a situar el text en els jocs d'interdependència de matèries en contacte. És, doncs, un assoliment el fet de mostrar que el pensament literari és una forma de pensament cultural amb l'indestriable rerefons ideològic i polític. La «circumstància» esdevé un factor condicionant substancial a l'hora de situar línies culturals i estètiques que defineixen perfils de línies conceptuals i de treball a fi de confegir una panoràmica de conjunt.

Quant als altres dos objectius: 3) les quatre anàlisis plantegen aspectes comuns com els límits de l'autonomia literària i les relacions entre literatura i filosofia (a desenvolupar en futurs lliuraments) i literatura i compromís politicointel·lectual. En tractar-se d'un àmbit general —«pensament literari i crítica literària»—, un mapa conceptual que situés un sistema literari en el context d'un sistema cultural hauria esdevingut esclareidor.

I el darrer: 4) l'enfocament dels sistemes literaris ibèrics, com a sistemes *inter*-nacionals, constitueix una orientació metodològica que permet plantejar, alhora, exercicis de literatura comparada. Ara bé, aquest afany resta condicionat (si no determinat) per la finalitat de bastiment d'un sistema literari nacional espanyol que pren com a model el sistema literari castellà. Aquest fet previ resta definit amb claredat meridiana en la primera part del capítol, a càrrec de José María Pozuelo Yvancos i Mariángeles Rodríguez Alonso («Pensamiento y crítica literaria en castellano en el siglo xx»). En efecte, els dos primers

epígrafs —el «Centro de Estudios Históricos» (CEH) (1910) i «*El Quijote*» en l'obra d'Unamuno, Ortega y Gasset i Azorín— expliquen —en el marc concebut historiogràficament a partir de la relació entre modernitat literària i generació d'un nou nacionalisme (espanyol)—¹ el perquè de l'epígraf principal a l'entorn de la construcció d'«una tradició literària nacional» (p. 19-25). El capital simbòlic derivat de la cerca del bagatge, o «tradicionalitat» literària, que remet a la fixació d'un estàndard literari integrador de la literatura culta i popular, seria un corrent de fons que, bevent de l'aureòla moral i intel·lectual regeneracionista del «1898», dotaria d'estatus i d'identitat politicocultural un sistema literari contemporani. Si bé es mira, bona part del primer bloc n'és deutor, de la derivada nacional, la qual malda per ser generalitzada a nivell espanyol. No es tractava, però, d'analitzar la formació d'un sistema literari nacional castellà? Hom deixa pendent de contesta, doncs, quin ha estat el procés pel qual un sistema literari, que, en principi, hauria de ser castellà, esdevé «espanyol», amb pretensió hegemònica respecte dels sistemes galaicoportuguès, basc i català. Aquest condicionament «extern», no pas menor, plana, en part, sobre tota l'obra. I és un aspecte que podria haver estat plantejat en el cas de la relació entre el pensament literari i la crítica en el cas dels Països Catalans (Pere Ballart / Jordi Julià), quan els autors esmenten, tot just, la dinàmica sociocultural europeïtzadora concretada entorn el 1898 «català» (p. 205-206). La *Generación del 98* no té cap parió amb la fi del Vuit-cents al Principat.

Pel que fa als graus d'enfocament entre capítols, es poden formular algunes qüestions. Primerament, al capítol dedicat a la crítica literària castellanoespanyola existeix la fragmentació historiogràfica entre gèneres: prosa, poètica i crítica teatral. Potser, a partir d'un criteri més estructurat, hauria estat més adient d'integrar, o incorporar, l'apartat dedicat al teatre dins el context general definit al primer apartat adreçat a la generació del pensament literari. I, doncs, haver pres com a model per a la primera part períodes cronològics i epígrafs teòrics desenvolupats a la part dedicada a l'escenografia. En aquest sentit, com a exemple, el període definit entre 1975-2000 per al món teatral comprèn factors comuns condicionats pel context sociopolític i intel·lectual que haurien pogut ser aplicats a la primera part, adreçada a la historicitat dels referents civicointel·lectuals de la crítica literària. Sobre aquests nexes analítics i interpretatius, l'espai dedicat a tractar la metodologia i els criteris de conjunt aportats per Claudio Guillén i la seva recepció dels sistemes literaris i, sobretot, l'al·lusió necessària a la forma de pensar la història literària (més que no pas la literatura estricta, aïllada del marc cultural), hauria estat susceptible de ser dilatada a la totalitat del capítol per a integrar-hi, unificadament, la síntesi sobre pensament estètic al món teatral. És potser aquesta metodologia la que podria haver aportat sentit a l'anàlisi dels fonaments de l'obra d'Alfonso Sastre i de Ricard Salvat, a la relació creació-espai col·lectiu (p. 178-179) i a la probable funció crítica que exercí, com a exemple, la primera etapa de la publicació de *Primer Acto*. Hom aprecia una certa descompensació d'enfocament entre les dues parts que integren la primera aportació. D'altra banda, caldria detallar etapes en l'epígraf dotzè, «De la generación del 50 hasta el fin de siglo» (p. 106-146).

Segonament, la inflació analítica —el dilatat inventari d'autors— palesada al segon capítol, escrit per Pere Ballart i Jordi Julià, planteja l'interrogant de si constitueix l'única possibilitat d'exposició a l'hora de concebre l'objectiu total de l'obra que ens ocupa.

L'etapa compresa entre 1900 i 1930, ben definida, permet de recórrer-ne el fil de modernitat, que —com bé matisen els autors—, té l'excel·lent contrapunt «1898» maragallià europeïtzador i abraça el gruix de formulació de pensament literari concretat en la socialització —com bé expliquen els dos investigadors— de nous corrents interpretatius a través de la premsa generalista i de magazins a l'ús (*Mirador*), en la fixació de les esperonadores concepcions de Rafael Tasis —la necessitat de la novel·la urbana— i en el renovament metodològic interdisciplinari quant a la formulació de l'estudi comparat de la història de la literatura aportat per Ramon Esquerra (p. 337-338). Tanmateix, les etapes compreses entre 1931 i 1959 i entre 1960 i 2000 semblen massa genèriques. La primera periodització (1931-1959), de crisi republicana i d'ocupació militar feixista espanyola, demanaria un subperíode 1938-1959, el qual explicaria la causalitat de la diàspora (literària) republicana i, en conseqüència, la ponderació del

1. Hom entén, doncs, per què Pozuelo Yvancos esmenta l'estudi fonamental de MAINER, José-Carlos (2010): *Modernidad y nacionalismo 1900-1939*. Madrid: Crítica.

grau de ruptura existent entre les generacions republicana i de 1939. Una ruptura relativa, però, atesa la represa a l'interior a través de l'organització de nuclis generadors d'activitat cultural. Les mateixes tractatòries tractades de Palau i Fabre i de Joan Triadú podrien haver estat un «esquer» argumental significatiu per a definir «frontisses» generacionals articuladores de circuits que exerciren de pont entre la tradició noucentista republicana i l'avantguardisme, i la seva projecció, com a cultural simbòlic, en baules generacionals immediates. Així, els redactors del text esmenten la revista *Ariel* (1946-1951), que, com és sabut, no fou un cas aïllat (i més tenint en compte la modèlica recerca —no pas citada a la bibliografia— de Joan Samsó: *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1929-1951)*), pel que fa a l'acció cultural dels exiliats literaris de l'interior. D'acord amb aquesta voluntat de continuïtat, prendria sentit la vindicació d'alguns referents intel·lectuals —Rosselló-Pòrcel, Carles Riba, Salvador Espriu, o la recuperació de la metodologia literària (Alexandre Cirici).

Pel que fa a l'etapa 1960-2000 del capítol que comento, hi caldria una «divisió», també generacional, que explicaria l'antinòmia entre dues concepcions metaforitzades per dos títols: *Poesia, realisme, història* (1965), de Josep Maria Castellet, versus *Poesia, llenguatge, forma* (1973), de Marià Manent. És a dir, hom aprofundiria en la contraposició entre recepció del materialisme històric i memòria del neoneoucentisme, la qual hauria explicat el grau de contraposició entre les dues esferes conceptuals de crítica literària. És en aquesta comparativa —atesa la influència marxiana en l'autor d'*El descrèdit de la realitat*— que pot situar-se una part de la metodologia literària de Joan Fuster, ben conceptualada pels autors, com exercici de la crítica com a forma superior d'expressió de l'assaig (p. 373-374). D'altra banda, l'anàlisi de la concepció fusteriana de l'assaig aporta una qüestió a desenvolupar en el conjunt dels treballs incorporats al volum: la funció de la recepció de l'obra literària per part del lector, *l'hora del lector*. Aquest objectiu obre la via a formular, com a horitzó pendent per als autors, l'aportació de la crítica literària a la configuració del pensament literari en publicacions de l'època, a l'interior i a l'exili.

En tercer lloc, la consideració de plataformes i agents culturals —com a exemple de la necessitat d'aprofundiment en l'enfocament sociològic del capítol— hauria possibilitat un desenvolupament de qüestions plantejades a la conclusió: les limitacions (i contradiccions socioculturals, ideològiques) existents en la formulació de la crítica literària en l'àmbit d'institucions universitàries, el perquè (o els perquès) no és possible l'esment a «grans teòrics» del pensament literari català (p. 405), i la referència a l'existència d'interferències polítiques —vers la socialització del complex simbolicoreferencial alternatiu, percebut com a «normatiu» literari— de l'Estat espanyol (i del francès) en la internacionalització (p. 406) del mercat literari (d'estructuració deficient) dels Països Catalans.

De fet, és en els dos excel·lents darrers capítols, dedicats al pensament literari basc (Otaegi/Olaziregui) i gallec —amb les relacions inherents amb el sistema literari i sociolingüístic portuguès— (Rábade Villar), on s'expliciten substitucions d'hegemonies en els camps literaris tractats tenint en compte les conjuntures històriques, socials (diàspores) i politicoideològiques a l'hora d'assenyalar la persistència de la centralitat de cànons determinats, i el fet que la seva manca de predominança defineix una situació perifèrica. Cal remarcar la solidesa de l'anàlisi de les causes d'aquesta situació en ambdós treballs, que, no per casualitat, també són els que expliciten l'assumpció dels posicionaments sistèmics de Pierre Bourdieu quant a la relació entre camp cultural i camp literari, i d'Even-Zohar —la literatura (la construcció i el control del relat) concebuda com a «sistema» en el conjunt del sistema cultural. I, en conseqüència, la literatura com a factor de construcció i legitimació nacional.

Els capítols dedicats al pensament literari basc i gallec especifiquen la relació entre la construcció del sistema literari, vinculat a l'establiment de l'estàndard sociolingüístic, el compromís dels literats —com a intel·lectuals— i els agents culturals, com a forces productives (*i. e.*, editorials, revistes), amb la construcció nacional. Sense literatura no hi ha nació, dirà Even-Zohar, però «literatura» concebuda com a institució i com a integrant d'un sistema sociocultural.² Subratllar l'existència d'un conflicte po-

2. Itamar Even-Zohar: «La función de la literatura en la creación de las naciones en Europa», dins VILLANUEVA, Dario (comp.) (1994): *Avances en teoría de la literatura (Estética de la recepción, pragmática, teoría empírica y teoría de los polisistemas)*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, p. 357-377.

lític de dependència pel que fa a l'hegemonia del mercat i la prevalença de determinats repertoris (gèneres) literaris és una aportació del tot destacada en l'enfocament d'ambdós treballs.

El context d'intercanvi desigual entre la pràctica cultural gallega i l'estatus d'estat de la cultura espanyola explica la recepció de la concepció d'Even-Zohar, i els possibles punts de connexió en la relació entre capital literari, com a capital simbòlic (Pierre Bourdieu), i la seva transmissió (o no) generacional (Rábade Villar, p. 716 i 751-753) en el context coetani definit per la ficció d'una normalitat cultural. A la base es tracta de fixar la dinàmica de superposició, o interferència, del model cultural dominant espanyol vers el model cultural gallec (p. 712).

En aquest sentit, el capítol dedicat a la crítica literària basca constitueix un model explicatiu perquè dota d'historicitat la història literària (definició del conjunt de factors d'infraestructura cultural que emergeixen per a legitimar un sistema literari) en el marc d'un moviment de construcció cultural i nacional. És així que hom pot capir el sentit de l'epígraf dedicat a la relació entre debat ideològic i assaig (p. 482-492) i el compromís cívic (es podria definir ben bé així) a l'hora de bastir un estàndard literari (*Euskera batua*), la qual cosa remet a la relació sociolingüística, cultural i política entre els set territoris euskalduns al Nou-cents (la funció de l'Euskaltzaindia, Acadèmia Basca de la Llengua, les societats afavoridores de l'euskaldunització, Euskaltzaleak i la Societat d'Estudis Bascos), a la preguerra i en l'estandardització dels anys seixanta (p. 428 i seg. i 492-494).

L'osmosi entre moviment de conscienciació nacional basc (Euskal Pizkundea: 1876-1936) —amb una subdivisió plantejable entre la fi de la darrera carlinada (1876) i la fundació del Partit Nacionalista Basc (1895)—, organització cultural a l'exili americà i implantació de baules generacionals a l'interior —entre els anys cinquanta i setanta (1963-1978)—, planteja amb exactitud per què el capital literari esdevé capital simbòlic (p. 504), objectiu definit a l'hora de ponderar la rellevància historiogràfica de les antologies literàries. La definició de l'imaginari cultural, literari, nacional basc (p. 435-449) esdevé una constant ideològica contemporània cohesionadora en una part significativa de la narrativa, assagística i poesia. L'enfocament general del capítol permet de situar amb claredat el motiu que duu les seves autores a introduir termes com «interferència» i «jerarquia» entre les literatures ibèriques (p. 564), aspecte (dialèctic) no plantejat en el capítol del pensament literari al Principat.

L'enfocament de la recerca al voltant del pensament literari gallec esdevé comparable a la investigació del referent basc a l'hora de concretar la constitució d'un sistema literari segons unes formes culturals d'expressió (repertori). La concepció paral·lela d'orientació entre les nacions literàries basca i gallega es concreta en la fixació dels elements històrics referencials d'ambdues «Renaixences» i de llur estratègia entre cultural i política, fet palès, en el cas gallec, en l'anàlisi de la dicotomia estratègica entre les Irmandades de Fala (politització nacional) i el Grup Nós (concepció cultural de la reivindicació nacional). Ara bé, l'única objecció a fer al treball de Rábade Villar és haver plantejat (la situació de legitimació no era la mateixa) la convergència d'objectius de l'espanyol CEH, el Seminari d'Estudis Gallecs i l'Institut d'Estudis Catalans (p. 619), quan una de les finalitats fonamentals de la institució espanyola era socialitzar l'imaginari historiogràfic espanyol, com a referent dominant respecte dels graus de legitimació (també via internacionalització) dels imaginaris historiogràfics nacionals minoritzats socialitzats per les acadèmies gallega i catalana.

Un aspecte comú dels exilis gallec i basc —i més apreciablement del gallec, en ser una pedra de toc que explica la progressiva divergència d'estratègia pel que fa a la cultura literària— és l'existència del debat entre el grup de l'interior d'escriptors residents a la diàspora de Madrid —definit pel pol de referència del grup Bráis Pinto (1958), representat per l'intel·lectual Méndez Ferrín i la seva identificació amb la diàspora transatlàntica— i la plataforma editorial Galaxia (1950), liderada per l'intel·lectual Ramon Piñeiro (p. 688-691). «1958» marca, doncs, un «abans» i un «després» pel que fa a l'emergència de la generació dels anys cinquanta i del debat polític que se'n desprèn, situació que cristal·litzà en la formació del partit comunista d'alliberament nacional Union do Povo Galego (1964). Aquest debat representava, en part, la lluita per l'hegemonia política a l'interior respecte del galleguisme republicà de preguerra representat pel Partit Galleguista (1931).

La dinàmica basca significà una situació comparable amb la voluntat de renovació del grup galleg Bráis Pinto, si hom té en compte l'emergència de nous escriptors i pensadors —José Luis Álvarez Emparantza («Txillardegí») —, fet situable en el procés de relleu generacional, que, en part, estigué intel·lectualment a la base de la formació de l'organització militar independentista i socialista ETA. Es definia, doncs, una nova situació respecte de la via PNB-govern basc a l'exili, coincident amb l'etapa final de govern del lehendakari Agirre Lekube. L'interior començava de prendre la iniciativa.

Rábade Villar reflecteix el debat galleg i mostra, encertadament, que la represa cultural posterior, sota la reforma política postfranquista, és incompreensible si no es té en compte l'activitat de la diàspora dels anys quaranta i cinquanta, fet extensiu, per exemple, a la vida cultural, política i intel·lectual dels Països Catalans. Per tant, la fixació de la xarxa de relacions i de publicacions institucionalitzada a l'exili és fonamental per a comprendre la recepció de nous referents en el pensament i crítica literaris en àmbits culturals i polítics de l'interior.

La darrera part del capítol aprofundeix en les limitacions de la normalització institucional de la cultura gallega, cosa que evidencia un conflicte de poder amb el complex referencial de la cultura espanyola. Per aquest motiu és adient la referència a una situació d'«instauració» i alhora de «crisi», tal com indica l'autora.

De fet, l'aportació de la dinàmica de les agrupacions i agents culturals gallegcs planteja quins sectors i àmbits intel·lectuals gestionaven —i gestionen com a capital simbòlic, forma de capital polític— la memòria cultural i política republicana, aspecte traslladable a la diàspora catalana i basca.

Pensamiento y crítica literaria en el siglo xx suposa, amb els matisos esmentats, una sistematització, síntesi i actualització —necessàries— per a comparar tres sistemes literaris minoritzats en conflicte amb el complex cultural estatal espanyol pel que fa, entre d'altres factors, al grau de consolidació dels mercats nacionals respectius i a l'hegemonia d'uns determinats relats i referents culturals. Internament, l'estudi permet d'aprofundir en línies de recerca que concebin l'obra literària —el «text»— no pas isoladament (la qual cosa no esgota la consideració de constatar, o no, la seva autonomia respecte a l'hegemonia ideològica), sinó adscrita en l'univers de condicionants socials i polítics (estatus, relacions i institucions), que no fan altra cosa que projectar la dimensió nacional dels moviments de recobriment cultural (1900-1939), la dinàmica del debat intel·lectual intergeneracional entre interior/diàspora i, en conseqüència, la recepció de noves estètiques literàries. En definitiva, història *literària* —més que no pas de la literatura— que permetrà definir, també, l'abast de l'estatus de sobirania (d'autoreferencialitat) dels sistemes literaris basc, català i basc, fet que demana la redacció d'un apartat comparatiu de conclusions, absent en aquesta edició.

Xavier FERRÉ TRILL
Universitat Rovira i Virgili

RETALI-MEDORI, Stella (dir.) (2018): *Actes du Colloque de lexicographie dialectale et étymologique en l'honneur de Francesco Domenico Falcucci (Corte-Rogliano, 28-30 octobre 2015)*. Alessandria: Edizioni dell'Orso, 796 p.

L'opera lessicografica di Francesco Domenico Falcucci (1835-1902) ha rappresentato il primo esempio di raccolta lessicale relativa all'area linguistica còrsa, pubblicata postuma da Pier Enea Guarnerio nel 1915, a Cagliari, in un contesto storico e culturale ormai lontano da quello in cui aveva preso avvio la ricerca dell'autore.

L'opera di Falcucci si colloca ancora, infatti, nel clima ottocentesco dell'interesse per i dialetti italiani, al seguito di una lunga tradizione lessicografica che aveva visto nel corso del secolo l'emergere o il consolidarsi di un interesse, da parte di eruditi locali, per le parlate delle singole città e regioni, a fronte di un processo risorgimentale che, mentre vedeva affermarsi sempre più l'esigenza di un codice co-